

34С. (карагы)

к 65

карагы. 2001 - А

СОВЕТ СОЦИАЛИСТ
РЕСПУБЛИКАЛАНЫ
СОЮЗУНУ

КОНСТИТУЦИЯСЫ

(БАШ ЗАКОНУ)

СОВЕТ СОЦИАЛИСТ
РЕСПУБЛИКАЛАНЫ
СОЮЗУНУ
КОНСТИТУЦИЯСЫ

(БАШ ЗАКОНУ)

*СССР-ни
тогъузунчу сайланган
Баш Советини
кёзюсюз джыйылаъан
джетинчи сессиясында
1977 джыл 7 октябрда
бегитилгенди*

КОНСТИТУЦИЯ

СТАВРОПОЛЬ
КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС
БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК
1977

34 С (карач.)

К 65

С русского на карачаевский язык перевели:
Акбаев А. Х., Блиматов М. Х., Чотчаев М. Б.

карач. 2001

Печатается по тексту: «Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик». Ведомости Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик. № 41 (1907). 12 октября 1977 г. Издание Верховного Совета СССР. Москва.

К $\frac{11002}{\text{М } 159(03)-77}$ без объявл.

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлюмю, 1977.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТ РЕСПУБЛИКАЛАНЫ СОЮЗУНУ

КОНСТИТУЦИЯСЫ

(БАШ ЗАКОНУ)

Россияны ишчилери бла эллилери В. И. Ленин тамадалыкъ этген Коммунист партияны башчылыгы бла бардыргъан Уллу Октябрь социалист революция капиталистле бла помещиклени властын къурутханды, пролетариатны диктатурасын салгъанды, унукъдурууну къуршоуларын ууатханды эмда Совет къралны — революцион хорламланы къоруулауну, социализм бла коммунизмни ишлеуню баш саууту болгъан джангы типли къралны — къурагъанды. Капитализмден социализмге адам улуну бютеудуния-историялы бурулууну башланганды.

Граждан къазауатда хорлаб, империалист интервенцияны ыхтырыб, Совет власть бек терен социал-экономика тюрлениуле болдургъанды, адам адамны джегиуню, класс къаршчылыкъла бла миллет джаурукъну ёмюрлюкге къурутханды. Совет республикалары ССР-ни Союзуна бирикдириу социализмни ишлеуде къралны кючю бла мадарларын кёб этгенди, производство мадарлагъа джамагъат иелик, урунган халкъгъа керти демократия бегитилгендиле. Адам улуну историясында биринчи кере социалист джамагъат къуралгъанды.

Совет халкъны, аны Сауутлу Кючлерини Уллу Ата джурт къазауатда историялы хорламны болдуруб этген джукъланмазлыкъ джигитликлери социализмни кючюн ачыкъ кёргозгендиле. Ол хорлам СССР-ни халкъла

арасы сыйы бла позицияларын бегитгенди, бютеу дунияны башында социализмни, миллет азатлауну, демократия бла рахатлыкны кючлерини ёсерлерине джангы ашхы мадарла ачханды.

Кеслерини къураучу ишлерин бардыра, Совет Союзну урунганлары къралны не джаны бла да дженгил ёсююн, социалист къралышны игилениуюн баджаргъандыла. Ишчи классны, колхозчу эллиле бла халкъ интеллигенцияны союзу, СССР-ни миллетлери бла халкъларыны шохлугъу бегигендиле. Баш кючу ишчи класс болгъан совет джамагъатны социал-политика эмда идея бирлиги къралгъанды. Пролетариатны диктатурасыны борчларын толтуруб бошаб, Совет кърал бютеу халкъныкы болгъанды. Коммунист партияны — бютеу халкъны авангардыны — башчылыкъ этиу магъанасы ёсгенди.

СССР-де ёсюмлю социалист джамагъат ишленгенди. Бу этапда, социализм кесини энчи тамалында ёсюб баргъан кёзюуде, джангы къралышны кърураучу кючлери, социалист джашау джорукъну онглулукълары не къадар толу ачыла келедиле, урунганла уллу революцион хорламланы ашхылыкълары бла кенгден кенг хайырланадыла.

Ол деменгили чыгъарыучу кючле, алчы илму бла культура къралгъан, халкъны джашау болуму таймаздан ёсюб баргъан, адамны не джаны бла да ёсерине иги болум къралгъан джамагъатды.

Ол социалист джамагъат келишиуле мийик дараджагъа джетген джамагъатды, анда бютеу классла бла социал къауумланы джууукълашыуларыны, къралны бютеу миллетлери бла халкъларыны законлу эмда керти тенгликлерини, аланы кърнашлыкъ иш джюрютюлерини тамалында адамланы джангы историялы бирлиги — совет халкъ — къралгъанды.

Ол патриотланы эмда интернационалистлени — ми-

йнк кѳурамлы, идеялы эмда ангылы урунганланы — джамагъатыды.

Ол бютеу барысыны биреуленни насыбы ючюн кѳайгъырыуу эмда биреуленни бютеу барысыны насыбы ючюн кѳайгъырыуу джашауну джоругъу болгъан джамагъатды.

Ол керти демократиялы джамагъатды, аны политика системасы бютеу джамагъат ишлеге тамамлы башчылыкъ этиуню, урунганланы кърал джашаугъа тириден тири кѳошууну, адамланы керти праволары бла эркинликлерин аланы джамагъатны аллында борчлары эмда джууаблылыкълары бла таб келишдириуню баджарады.

Ёсюмлю социалист джамагъат коммунизмге баргъан джолда джорукълу кѳзюудю.

Совет къралны баш мураты классыз коммунист джамагъат ишлеудю, анда джамагъат коммунист самоуправление ёсюм табарыкъды. Социалист бютеухалкъ къралны баш борчлары быладыла: коммунизмни мюлктехника базасын кѳурау, социалист джамагъат келишиулени игилендириу эмда аланы коммунист джамагъат келишиулеге буруу, коммунист джамагъатны адамын ёсдюрюу, урунганланы джашау эмда культура дараджаларын кѳлтюрюу, къралны къркѳуусузлугъун баджарыу, рахатлыкъны бегитиуге эмда халкъла арасы иш джорютюуню ёсдюрюуге сеbeb болуу.

Совет халкъ,

илму коммунизмни идеяларын башчылыкъгъа тута эмда кесини революцион адетлерине кертилигин сакълай,

социализмни уллу социал-экономика эмда политика хорламларына таяна,

социалист демократияны мындан ары да ёсдюрюуге тырмаша,

СССР-ни, социализмни дуня системасыны бир бѳ-

легича, халкъла арасы болумун тергеуге ала эмда кесини интернационал джууаблылыгъын ангылай,

1918 джылгъы биринчи совет Конституцияны, СССР-ни 1924 джылгъы Конституциясыны эмда СССР-ни 1936 джылгъы Конституциясыны идеялары бла принциплерини байламлыкъларын сакълай,

СССР-ни джамагъат къуралышы бла политикасыны, гражданланы эркиликлери бла борчларыны тамалларын бегитеди, социалист бютеухалкъ къралны къуралыуу бла муратларыны принциплерин белгилейди эмда аланы бу Конституцияда баямлайды.

1. СССР-ни ДЖАМАГЪАТ КЪУРАЛЫШЫ БЛА ПОЛИТИКАСЫНЫ ТАМАЛЛАРЫ

1 б а ш ы

Политика система

1 статья. Совет Социалист Республикаланы Союзу къралны ишчилерини, эллилери бла интеллигенциясыны, бютеу миллетлери бла халкъларыны урунганларыны муратлары бла излемлерин баджаргъан социалист бютеухалкъ къралды.

2 статья. СССР-де бютеу власть халкъны къолундады. Халкъ кърал властны халкъ депутатланы СССР-ни политика тамалын къурагъан Советлерини юсю бла баджарады.

Башха кърал органла барысы халкъ депутатланы Советлерини къараууллугъундадыла эмда алагъа бойсунадыла.

3 статья. Совет къралны къралыуу бла иши демократиялы централизмни принциплерине кёре джарашдырыладыла: кърал властны бютеу органлары тюбюнден башына дери сайланадыла, ала халкъгъа отчёт бердиле, огъаргъы органланы бегимлерин тебеннгиле сёзсюз толтурадыла. Демократиялы централизм бирликде башчылыкъ этиуню хар къалайдагъы башламчылыкъ эмда творчествулу джигерлик бла, хар кърал органны эмда оноучуну бойнуна салыннган ишге джууаблылыгъы бла келишдиреди.

4 статья. Совет кърал, аны бютеу органлары социалист закон джорукъну тамалында ишлейдиле, законлу

мизамны, джамагъатны излемлерин, гражданланы праволары бла эркинликлерин кьоруулауну баджарадыла.

Кьрал эмда джамагъат организацияла, оноучула СССР-ни Конституциясы бла совет законланы сакъларгъа борчлудула.

5 статья. Кьрал джашауну бек магъаналы ишлерин бютеухалкъ сюзюуге чыгъарыладыла, аны кибик бютеухалкъ чёб атыугъа (референдумгъа) салынадыла.

6 статья. Совет джамагъатны башчылыкъ этиучю эмда джол кёргозтюучю кючу, аны политика система-сыны, бютеу кьрал эмда джамагъат организацияланы ёзегин Совет Союзну Коммунист партиясыды. КПСС халкъ ючюн джашайды эмда халкъгъа кьуллукъ этеди.

Марксист-ленинчи окъуу бла сауутланган Коммунист партия джамагъатны ёсюмюню баш перспектива-сын, СССР-ни ич эмда тыш политика джолун белгилейди, совет халкъны уллу кьураучу ишине башчылыкъ этеди, аны коммунизм ючюн кюрешиууне планлы, илму тамаллы болум береди.

Партия организацияла барысы СССР-ни Конституциясыны чегинде ишлейдиле.

7 статья. Профессионал союула, Джаш Тёлюню Бютеусоюз Ленинчи Коммунист Союзу, кооператив, дагъыда башха кёбчюлюк джамагъат организацияла, кеслерини уставлы борчларына кёре, кьрал эмда джамагъат ишлеге башчылыкъ этиуге, политика, мюлк эмда социал-культура ишлени баджарыугъа кьошуладыла.

8 статья. Урунуу коллективле кьрал эмда джамагъат ишлени сюзюу бла баджарыугъа, производство бла социал ёсюмюню планын салыугъа, кадрланы хазырлау бла орунлу этиуге, предпринятиеле бла учреждениелеге башчылыкъ этиу ишлени сюзюу бла баджарыугъа, урунуу бла турмуш болумну иги этиуге, производствону ёсдюруге, аны кибик социал-турмуш мадарла бла кызындырыгъа теджелген хакъны хайырландырыугъа кьошуладыла.

Урунуу коллективле социалист эришиуню ёсдюредиле, ишни алчы джорукъларын джайыугъа, иш мизамны бегитиуге себеб боладыла, кеслерини членлерин коммунист адебде юретедиле, аланы политика ангыларын, культураларын эмда иш усталыкъларын ёсдюрюуге къайгырадыла.

9 статья. Социалист демократияны мындан ары да кенг ёсдюре барыу совет джамагъатны политика системасыны ёсююню баш джолуду: гражданланы кърал бла джамагъатны ишлерине башчылыкъ этиуге кёбден кёб къошулуулары, кърал аппаратны игиленнгени, джамагъат организацияланы тириликлерини ёсгени, халкъ контролну кючлю болгъаны, кърал эмда джамагъат джашауну право тамалларыны бегигенлери, халкъгъа ачыкъ этиуню кенгергени, джамагъат оюмланы таймаздан тергеуге алыб туруу.

2 б а ш ы

Экономика система

10 статья. СССР-ни экономика системасыны тамалын производство мадарлагъа кърал (бютеухалкъ) эмда колхоз-кооператив мюлк халда социалист иелик этиу къурайды.

Аны кибик профсоюз эмда башха джамагъат организацияла кеслерини уставлы борчларын баджарыр ючюн къурагъан мюлк да киреди социалист мюлкге.

Кърал социалист мюлкню сакълайды эмда аны кёб эте барыугъа болум къурайды.

Социалист мюлкню кесине хайыр этер мурат бла эмда башха тюрлю байыныр нюзюр бла хайырландырыргъа кишини да эркинлиги джокъду.

11 статья. Кърал мюлк бютеу совет халкъны ара байлыгъыды, социалист мюлкню баш формасыды.

Джер, аны хазналары, суула, чегетле толусу бла

къралны мюлкюдюле. Промышленностда, кьурулушда, эл мюлке производствоу баш мадарлары, транспорт бла связны мадарлары, банка, кърал кьурагъан сатыу-алыу, коммунал эмда башха предприятияелени рысхылары, шахарланы баш фатар фондлары, аны кибик къралны борчларын баджарыугъа керекли башха рысхы — сынгар къралны кьолундадыла.

12 статья. Уставлы борчларын баджарыугъа керекли производство мадарла бла башха мюлк колхозланы эмда башха кооператив организацияланы, аланы бирлешликлерини мюлкю болады.

Колхозла тутхан джер алагъа хакъсыз эмда ёмюрлюкге хайырланьргъа бериледи.

Кърал колхоз-кооператив мюлкню ёсерине эмда аны кърал мюлке джууукълашырына болушады.

Колхозла, ала кибик башха да джер бла хайырланыучула джер бла файдалы хайырланьргъа, аны аяулу тутаргъа, битимлигин ёсдюрюрге борчлудула.

13 статья. СССР-ни гражданларыны энчи мюлклерини тамалын урунуу бла табылгъан хайырла кьурайдыла. Турмушха, энчи излем бла табыкъны баджарыугъа керекли эмда болушлукъ юй мюлке джюрютюлген затла, юй эмда урунуу бла табылыб сакъланган хакъ энчи мюлк болургъа боладыла. Гражданланы энчи мюлклерин эмда аны наследствогъа алыугъа эркинликлерин кьраб сакълайды.

Болушлукъ мюлк тутаргъа (мал бла къанатлы тутханларын да кьошуб), терек ёсдюрюрге эмда бачха сюрюрге, аны кибик энчи юй ишлерге деб Закон белгилеген джорукъда берилген джер участокла болургъа боллукъдула гражданланы кьолларында. Алагъа берилген джер участокланы гражданла оюмлу хайырландырыгъа борчлудула. Кърал эмда колхозла гражданлагъа болушлукъ мюлк кьурауда себеб боладыла.

Гражданланы энчи мюлклеринде болгъан рысхы неда ала хайырланган мюлк кыйын салмай хайыр алыу-

гъа, джамагъатны излемлерине заран келтириу халда джорютюлорге боллукъ тюлдю.

14 статья. Совет адамланы джегилиусюз эркин урунуулары джамагъат байлыкъны, халкъны эмда хар совет адамны джашау болумун ёсдюрююню кёзлеу болады.

Социализмни «Хар кимден — болумуна кёре, хар кимге — кыйынына кёре» деген джоругъуна таяна, кърал урунуу эмда хайырланыу мардасына къараууллукъ этеди. Ол налог теленирге тыйыншлы хайырлагъа налог салыуу мардасын белгилейди.

Джамагъатха хайырлы урунуу бла аны результатлары хар адамны джамагъатны арасында болумун белгилейдиде. Материал эмда сый берю стимулланы келишдире, новаторлукъ бла творчеству урунуугъа кёлтюргючлюк эте, урунуу хар совет адамны джашауунда биринчи излемге бурулуруна себеб болады кърал.

15 статья. Адамланы ёсе баргъан рысхы эмда тин излемлерин не къадар толу баджарыу социализмде джамагъат производствону баш муратыды.

Урунганланы творчество тириликлерине, социалист эришиуге, илму-техника прогрессни джетимшлерине таяна, экономикагъа башчылыкъ этюню формалары бла джорукъларын игилендире, кърал иш къроратыуу ёсдюрююню, производствону хайыры бла ишни асылулугъун кёлтюрююню, халкъ мюлкню динамикалы, планы эмда пропорциялы ёсдюрююню баджарады.

16 статья. СССР-ни экономикасы джамагъат производствону, юлешюу бла ауушдурууу бютеу чыкларын къралны территориясында бирикдирген бир тутуш халкъ мюлк комплекси.

Экономикагъа башчылыкъ этиу, санагъат эмда территориялы принципни тергеуге ала, арадан башчылыкъ этиу бла предприятиелени, бирлешликлени, дагъыда башха организацияланы мюлк эркинликлери бла башламчылыкъларын бир-бири бла келишдире, эконо-

мика эмда социал ёсюмню кърал планларыны тамалында бардырылады. Былайда хозрасчет, хайыр алыу, затны кеси багъасы, дагъыда башха экономика мадарла бла стимулла таукел хайырландырыладыла.

17 статья. СССР-де Законнга кёре, кустарлыкъ-ремеслолу санагъатланы, эл мюлкню, джамагъатны турмуш джумушун баджарыуну сферасында, аны кибик гражданланы сынгар кеслерини эмда аланы юдегилерини кыйышыны тамалында баджарылгъан башха ишледе бирем-башха урунургъа мадар бериледи. Энци урунууну джамагъатны излемлерине джараулу баджара, аны халын кърал джарашдырады.

18 статья. Бусагъатдагъы эмда келлик тёлюле ючю деб, СССР-де джерни эмда аны хазналарын, суу ресурсланы, ёсюмле бла джаныуарланы дуниясын сакълауну эмда илму джаны бла белгиленнгенча, оюмлу хайырландырыуну, хауа бла сууну тазалыгъын сакълауну, табигъат байлыкъланы тохтаусуз ёсдюрююню эмда адамны тегерегиндеги сфераны игилендириуну керекли мадарлары этиледиле.

3 б а ш ы

Социал ёсюм бла культура

19 статья. СССР-ни социал тамалын ишчилени, эллилени эмда интеллигенцияны оюлмазлыкъ союзу кьурайды.

Кърал джамагъатны социал бирчалыгъын кючлендириуге, сахар бла элни, акъыл эмда кюч бла ишлеуну арасындагъы танг башхалыкъланы кьурутуугъа, бютеу миллетле бла халкъланы не джаны бла да ёсюмлерине эмда джууукълашыуларына себеб береди.

20 статья. «Хар бирини эркин ёсюю бютеу барысыны эркин ёсююню мадарыды» деген коммунист идеалгъа кёре, кърал, гражданла кеслерини творчеству кючле-

рин, билимлери бла фахмуларын хайырландырыр ючюн, адамны хар не джаны бла да ёсдюрюр ючюн, керти мадарланы кенгертиуню кесине нюзюр этеди.

21 статья. Кърал урунууну болумун маджал этну бла аны сакълауну, аны илму айтханча кърурауну иглендириуге, ауур кърал кыйынны кысхартыугъа, андан ары уа халкъ мюлкню бютеу санагъатларында производствону комплексли механизациясы бла автоматизациясыны тамалында аны толусу бла кърурутуугъа кыйгъырады.

22 статья. СССР-де эл мюлк ишни индустриялы ишни бир тюрлюсюне айландырыуну, элдеде халкъ окъууну, культураны, саулукъ сакълауну, ара ашарыккыны, турмуш джумушну, сатыу-алыуну эмда коммунал мюлкню учреждениелерини санын кенгертиуню, эллени хар неси да джарашхан поселоклагъа бурууну программасы джашауда джанлаусуз баджарылады.

23 статья. Кърал, иш къроратыуну ёсюб баргъаныны тамалында, урунганланы хакъларын, керти хайырларын келтирюуню курсун джанлаусуз бардырады.

Совет адамланы излемлерин не къадар толу баджарыр ючюн, хайырланыуну джамагъат фондлары кърурадыла. Джамагъат организацияла бла урунуу коллективлени кенг кърешулуулары бла кърал ол фондланы ёсюмлерин эмда тюз юлешиниулерин болдурады.

24 статья. СССР-де саулукъ сакълауну, социал баджарыуну, сатыу-алыу бла джамагъат ашарыккыны, турмуш джумушну, коммунал мюлкню кърал системалары ишлейдиле эмда ёсюм аладыла.

Кърал халкъны джумушун баджарыуну бютеу сфераларында кооператив эмда башха джамагъат организацияланы ишлерине джол береди. Ол къречюлюк физкультура бла спортну ёсююне себеб болады.

25 статья. СССР-де окъууну бирлик системасы къралыбды эмда игилене барады, ол гражданданы тюз билим эмда усталык алыуларын баджарады, комму-

нист юретиуге, джаш тѐлюню акъылып эмда кючюн ёсдюрюуге, аны урунуугъа эмда джамагъат джашаугъа хазырлаугъа къуллукъ этеди.

26 статья. Джамагъатны излемлерине кѐре, кърал илмуну эмда илму кадрла хазырлауну планлы ёсюмюн баджарады, илму типтиулени джетишимлерин халкъ мюлкге эмда джашауну башха сфераларына сингдириуну къурайды.

27 статья. Кърал тин байлыкъланы сакъларгъа, ёсдюрюрге, совет адамланы культура дараджаларын кѐлтюрюр ючюн, аланы адеб-намыс эмда эстетика джаны бла юретиу инде кенг хайырландырыргъа къайгырады.

СССР-де профессионал искусство бла халкъ суратлау чемерликни ёсюулерине кенг джол бериледи.

4 б а ш ы

Тыш политика

28 статья. СССР рахатлыкъны ленинчи политикасын джанлаусуз бардырады, халкъланы къоркъуусулукъларын бегитир эмда халкъла арасы иш джюрютюуну кенгертир ючюн кюрешеди.

СССР-ни тыш политикасы СССР-де коммунизм ишлеуге джараулу халкъла арасы болумну къураугъа, Совет Союзу кърал излемлерин джакълаугъа, дуня социализмни позицияларын бегитиуге, халкъланы миллет азатлыкъ бла социал прогресс ючюн кюрешлерин джакълаугъа, агрессивли къазауатланы болдурмаугъа, бютеулей эмда толусу бла сауутсузлануугъа джетиуге эмда тюрлю-тюрлю социал къуралышы болгъан къралланы рахатлыкъда джашау принциплерин джанлаусуз баджаруугъа къуллукъ этеди.

Къазауатны пропагандасына СССР-де эркинлик берилмейди.

29 статья. СССР-ни башха къралла бла иш джюрю-
тую кърал тенглики принциплери сакълауну; кючню
хайырландырыуну эмда кюч бла къркытууну биргелей
унамауну; чеклени бузмауну; къралланы джерлерини
бютеулюгюню; даулу ишлени рахатлыкда джарашды-
рыуну; ич ишлеге къатышмауну; адамны праволары бла
баш эркинликлери сыйлы кърюуну; тенг эркинлик бла
кеслерини джазыуларына халкъланы эркинликлери
сыйлауну; къралланы арасында иш джюрютюуну;
халкъла арасы правону бютеулю къабыл этилген прин-
циплери бла мардаларын, СССР этген халкъла ара-
сы келишиуледен чыкыган борчланы тынгылы толту-
рууну тамалында къралады.

30 статья. СССР, социализмни бютеудуния система-
сыны, социалист шохлукъну къррамында болганына
кере, социалист интернационализмни принципни тама-
лында социалист къралла бла шохлукъну эмда иш джю-
рютюуну, джолдашыкъ болушлукъну ёсдюреди эмда
бегитеди, экономика интеграция бла урунууну халкъла
арасы социалист юлешиниууне тире кършулады.

5 б а ш ы

Социалист Ата джуртну къроруулау

31 статья. Социалист Ата джуртну къроруулау кърал-
ны эм магъаналы функцияларыны бириди, бютеу халкъ-
ны ишиди.

Социалист хорламланы, совет халкъны рахатлыкда
урунуун, къралны суверенитети бла джерини бю-
теулюгюню сакълар ючюн, СССР-ни Саутлу Кючлери
къралгандыла эмда бютеуден аскер кърлулукъ этиу
борч бегитилгенди.

СССР-ни Саутлу Кючлерини халкъны аллында
борчу социалист Джуртну ышангылы сакълауду, кърый-

сы агрессорну да мычымай терк ыхтырырча, таймаздан аскер хазырлыкѳда турууду.

32 статья. Кърал джуртубузну къркѳуусузлугѳу бла кърѳуулау кѳчюн баджарады. СССР-ни сауутлу Кѳчлерин хар не керекли зат бла да баджарады.

Къралны къркѳуусузлугѳун болдурууда эмда аны кърѳуулау кѳчюн бегитиуде кърал органланы, джамагъат организацияланы, оноучула бла гражданланы борчлары ССР-ни Союзуну закон джорукълары бла белгиленедиле.

II. КЪРАЛ ЭМДА ИНСАН

6 б а ш ы

СССР-де гражданлыкъ. Гражданланы тенг эркинликлери

33 статья. СССР-де бирча союз гражданлыкъ къура-лыбды. Союз республиканы хар гражданы СССР-ни гражданыды.

Совет гражданлыкъны алыуну эмда аны тас этну-ню тамалы бла джоругъу СССР-ни гражданлыкъны юсюнден Закону бла белгиленеди.

СССР-ни гражданлары чекни тышында Совет кърал-дан сакълыкъ эмда джакълыкъ табадыла.

34 статья. Къайдан чыкъгъанына, социал эмда мюлк болумуна, къайсы расадан эмда миллетден болгъаны-на, эркишилигине-тиширыулугъуна, окъуууна, тилине, диннге къалай къарагъанына, баджаргъан ишини къал-лай болгъанына эмда аны халисине, джашагъан джер-не эмда башха затлагъа къарамай, гражданла СССР-де законну аллында тенгдиле.

СССР-ни гражданларыны тенг эркинликлери эконо-мика, политика, социал эмда культура джашауну бю-теу санагъатларында баджарылады.

35 статья. СССР-де тиширыу бла эркишини тенг эр-кинликлери барды.

Ол эркинликлени толтуруу тиширыулагъа билим эм-да профессионал хазырлыкъ алыргъа, урунургъа, аны ючюн хакъ алыргъа эмда иште ёсерге, джамагъат-поли-тика эмда культура джашауда эркиши бла тенг мадар-ла берилгени бла, аны кибик тиширыулары урунуула-

ры бла саулукъларын сакълауда алагъа деб энчи этилген мадарла бла; тиширыулагъа урунууу аналыкъ борчлары бла келишдирирге мадар берген болум къурау бла; закон бла сакълау, аналыкъ бла сабийликге мюлк эмда тин джакълыкъ берну, къарны болгъан тиширыула бла аналагъа деб берилген хакълы отпускала бла башха льготаланы да айтыб, гитче сабийли тиширыулары ншлеген заманларын таймаздан къысхарта барыу бла баджарылады.

36 статья. СССР-ни тюрлю-тюрлю расалары бла миллетлерини гражданларыны тенг эркинликлери барды.

Ол эркинликлени толтуруу СССР-ни бютеу миллетлери бла халкъларын хар не джаны бла да ёсдюрююу эмда джуукълашдырыуу политикасы бла, гражданы совет патриотизм бла социалист интернационализмни халисинде ёсдюрюу бла, кесини ана тили бла эмда СССР-ни башха халкъларыны тиллери бла хайырланыргъа мадар берну бла баджарылады.

Къалай да болсун, эркинликлени тюзюнлей неда бир джанындан къысхартыу, расасына эмда миллетлигине къараб, гражданлагъа тюзюнлей неда бир джанындан онглулукъ берну, аны кибик раса эмда миллет онглулукъну, душманлыкъны неда сансыз этиулю къалай тюрлю да джайыб кюрешиу закон бла айыбха джолукъдурулады.

37 статья. Тыш къраллы гражданлагъа эмда гражданлыгъы болмагъанлагъа СССР-де закон бла белтиленген правола бла эркинликлени гарантациясы бериледи, аны ичинде аланыкы болгъан энчи мюлк, юйдеги эмда башха эркинликлерин джакъларгъа деб сюдге эмда башха кърал органлагъа барыргъа эркинликлени да къошуб.

СССР-ни джеринде тургъан адамла СССР-ни Конституциясыны сыйын кёрюрге эмда совет законлары сакъларгъа борчлудула.

38 статья. Урунганланы излемлерин эмда рахатлыкны ишин джакълау ючюн, революцион эмда миллет-азатлыкъ къозгъалыугъа къошулуу ючюн, прогрессивли джамагъат-политика, илму неда башха творчествову иш ючюн терсленнген тыш къраллы адамлагъа СССР къралда джашаргъа эркинлик береди.

7 б а ш ы

СССР-ни гражданларыны баш праволары, эркинликлери эмда борчлары

39 статья. СССР-ни гражданларыны СССР-ни Конституциясы эмда совет законла ачыкълагъан, гарантияла берген толу социал-экономика, политика эмда энчи праволары бла эркинликлери бардыла. Социалист къуралыш граждандланы праволары бла эркинликлерин кенгертиую, социал-экономика эмда культура ёсюмню программаларыны тола баргъанларына кёре, аланы джашау болумларын тохтаусуз иги эте барыуну баджарады.

Гражданлагъа правола бла эркинликлени джамагъатны эмда къралны излемлерине, аны кибик башха граждандланы праволарына заран келтириу халда хайырландырыргъа болмайды.

40 статья. СССР-ни гражданларыны урунургъа эркинликлери барды, алай демеклик: къыйынны санына эмда агъачлыгына кёре, гарантиялы эмда кърал белгилеген эм аз мардасындан кем болмагъан хакъ тёленинген ишни алыргъа,—аны ичинде фахмусуна, билимине, усталыгына, окъууна кёре эмда джамагъатны излемлерин тергеуге ала, профессия, урунуу санагъат эмда иш сайларгъа.

Бу эркинлик мюлкню социалист системасы бла, иш тындыргъан кючлени тохтаусуз ёсгени бла, профессиио-

нал окъууну хакъсызлыгы бла, урунуу усталыкыны ёсдюрюу эмда джангы усталыклагъа юретиу бла; усталык сайларгъа илешдириуню эмда ишге джарашдырууну системасы бла баджарылады.

41 статья. СССР-ни гражданларыны солургъа эркинликлери барды.

Бу эркинлик ишчиле бла къуллукъчулагъа 41 саягъатдан узун болмагъан иш ийыкыны белгилеу эмда талай профессия бла производства иш кюнню кысхартыу бла, кечеги ишни заманын кысхартыу бла; джыл сайын хакъ теленнген отпускала бериу бла, хар ийыкъда солуу кюнле бла, аны кибик культура-джарыкълык эмда саулукъ берген учреждениелени кенгертиу бла, кёбчюлюк спортну, физкультураны, туризмни ёсдюрюу бла; адамланы джашагъан джерлеринде солургъа тыйыншлы мадарла къурау бла, бош заманларын хайырлы ашырууну дагъыда башха мадарларын къурау бла баджарылады.

Колхозчуланы иш заманларыны эмда солууларыны узунлугъун колхозла джарашдырадыла.

42 статья. СССР-ни гражданларыны саулукъларын сакълаугъа эркинликлери барды.

Бу эркинлик саулукъ сакълауну кърал учреждениелери берген хакъсыз уста медицина болушлукъ бла; гражданланы багъыуну, саулукъларын бегитиуню учреждениелерини санын кенгертиу бла; чарпыусузлукъну техникасын, производство санитарияны ёсдюрюу эмда игилендириу бла; кенг профилактика мадарланы бардыруу бла; тегерекде табигъатны иги этиуню мадарлары бла; ёсюб келген телюню саулугъу ючюн айырылыб башха тюрлю къайгъырыу бла, окъутуу бла эмда урунуугъа юретиу бла байламлы тюл эсе, сабий кыйынны хайырландырууну унамауну да къошуб; аурууланы болдурмаз ючюн эмда аланы тыяр ючюн, илму тинтиулени кенг бардыра, адамланы кёб заманны тири джашарча этиу бла баджарылады.

43 статья. СССР-ни гражданларыны къартлыкъда, ауругъан кёзюуде, ишлер къарыуну толусу бла неда бираз тас этген, аны кибик асырагъан-джашатхан адамларындан айырылгъан кёзюуде материал баджарыу-гъа эркинликлери барды.

Бу эркинлик ишчилени, къуллукъчула бла колхозчуланы социал страхованиеси бла, бир кёзюуге дери ишлерге къолундан келмегенлеге берилген болушлукъ-ла бла; джылы джетгенлеге, сакъатлагъа, асырагъан-джашатхан адамларындан айырылгъанлагъа къралны эмда колхозланы хакъындан пенсия тёлеу бла; толу ишлерге къолундан келмеген адамланы тыйыншлы иш-ге салыу бла; къарт гражданла бла сакъатлагъа къай-гъырыу бла; социал болушлукъну дагъыда башха формалары бла баджарылады.

44 статья. СССР-ни гражданларыны джашар мекам-гъа эркинликлери барды.

Бу эркинлик кърал эмда джамагъат мекам фондну ёсдюрюу эмда сакълау бла, кооператив эмда энчи ме-кам ишлеуге болушуу бла, таб джарашдырылгъан ме-камла ишлеуню программасы тола баргъанына кёре, джамагъат контрольгъа таяна, мекам площадны тюз юлешуу бла, аны кибик фатар эмда коммунал джумуш-ла ючюн учуз хакъ тёлеу бла баджарылады. СССР-ни гражданлары алагъа берилген мекамлагъа аяулу бо-лургъа керекдиле.

45 статья. СССР-ни гражданларыны билим алыргъа эркинликлери барды.

Бу эркинлик билим алыуну къайсы тюрлюсюню да хакъсызлыгъы бла, джаш тёлуге бютеулю амалсыз ор-та билим беруу бла, окъутууну джашау бла, производ-ство бла байламлыгъыны тамалында профессионал-техника, орта усталыкъ эмда баш окъууну кенг ёсдю-рюу бла; заочно эмда кечеги окъууну ёсдюрюу бла; окъугъанлагъа эмда студентлеге кърал стипендияла, дагъыда башха табыкъла беруу бла; школда окъуу

китабланы хакъсыз бериу бла; школда ана тилде окъутургъа мадар болгъаны бла; кеси кесини билимин ёсдюрюге мадарла къурау бла баджарылады.

46 статья. СССР-ни граждaнларыны культураны джеттишимлери бла хайырланыргъа эркинликлери барды.

Бу эркинлик кърал эмда джамагъат фондлада сакъланган ата джуртлу эмда дуния культураны хазиналарыны кимге да табылгъанлары бла; культура-джарыкълыкъ учреждениелени ёсдюрюу эмда къралны джеринде тенг орнатыу бла; телевидение бла радиону, китаб чыгъарыу иш бла кёзююлю басманы, хакъ алмаучу библиотекаланы санын ёсдюрюу бла; тыш къралла бла культура ишлени кенг бардырыу бла баджарылады.

47 статья. Коммунизмни ишлеуню нюзюрлерине келише, СССР-ни граждaнларыны илму, техника эмда суратлау творчество эркинликлерине гарантия бериледи. Ол илму тинтиулени, изобретателлик эмда рационализаторлукъ ишни кенг джайыу бла, культураны эмда искусствону ёсдюрюу бла баджарылады. Ол затлада кърал тыйынышлы болумну къурайды, кеси разылыгъы бла къуралгъан обществолагъа, творчествуу союзлагъа джакълыкъ этеди, изобретениеле бла лагъымчылыкъ оюмланы халкъ мюлкге эмда джашауну башха сфераларына сунгдириуню къурайды.

Авторланы, изобретателле бла рационализаторланы праволарын кърал сакълайды.

48 статья. СССР-ни граждaнларыны кърал эмда джамагъат ишлеге оноу этиуге, бютеукърал эмда хар джердеги магъаналы законла бла бегимлени сюзюу бла алыугъа къошулургъа эркинликлери барды.

Ол эркинлик халкъ депутатланы Советлерине эмда сайланган башха кърал органлагъа сайларгъа, сайланыргъа да мадар болгъаны бла, бютеухалкъ сюзюу бла чёб атыугъа, халкъ контрольгъа, кърал органланы, джамагъат организацияла бла джамагъат самодеятельность-

ну органларыны ишлерине, урунуу коллективледе эмда адамланы джашагъан джерлеринде джыйылыулагъа къошулургъа мадар болгъаны бла баджарылады.

49 статья. СССР-ни хар гражданыны кърал органла бла джамагъат организациялагъа аланы ишлерин иги этиуню юсюнден кёлуне келгенни айтыргъа, иште кемликленн хыртха уругъа эркинлиги барды.

Оноучула белгиленген болджалланы ичинде гражданы айтхаплары бла билдириулерине къараргъа, алагъа джууб берирге, керекли мадарланы этерге борчлудула.

Критика ючюн адамны ызындан тюшерге эркинлик джокъду. Критика ючюн ызлагъан адамла айыбха тартыладыла.

50 статья. Халкъны излемине кёре эмда социалист къуралышны бегитир эмда ёсдююр муратда СССР-ни гражданына сёз, басма, джыйылыу, митингле этиу, орам джыйылыула бла демонстрацияла бардыруу эркинликни гарантиясы бериледи.

Бу политика эркинликлени баджарыр ючюн, урунганлагъа эмда аланы организацияларына джамагъат мекамла, орамла, площадла бериледиле, информация кенг джайылады, басманы, телевидение бла радиону хайырландырыргъа онг бериледи.

51 статья. Коммунист къурулушну муратларына келише, СССР-ни гражданыны политика тирилик бла этимлиликни баджаруугъа себеп болгъан, аланы кёб тюрлю излемлерин тындыргъан джамагъат организациялагъа бирлеширге эркинликлери барды.

Кеслерини уставлы борчларын джетишимли тындырырча болум къуаргъа джамагъат организациялагъа гарантия бериледи.

52 статья. СССР-ни гражданына намыс эркинликни гарантиясы бериледи, алай демеклик: къайсы динни да тутаргъа не къайсы бирин да тутмазгъа, дин адетлени джорютюрге не да атеист пропаганданы бар-

дырыргъа. Диннге ийнаныуну юсю бла джаурукъ эмда душманлыкъ иш къозгъаргъа болмайды.

СССР-де дин къралдан айырылыбды, школ да — динден.

53 статья. Юйдегини джакълау къралны бойнундады.

Юйлениу тиширыу бла эркишни кеслерини разылыкълары бла болады; тиширыу бла эркиши юйдеги болумда толусу бла тенгдиле.

Кърал юйдегиге къайгъырыуну сабий учреждение-лени къурау эмда кёб этиу бла, турмуш джумушланы, джамагъат ашарыкъны къурау эмда игилендириу бла, сабий тууса, пособие тёлеу бла, кёб сабийли юйдегилеге болушлукъ эмда льгота беруу бла, юйдегиге дагъыда башха тюрлю пособие эмда болушлукъла беруу бла баджарады.

54 статья. СССР-ни гражданларына адамгъа къатылмауну гарантиясы бериледи. Сюдню бегими неда прокурорну санкциясы болмай, киши да тутулургъа болмайды.

55 статья. СССР-ни гражданларына джашагъан мекамларына къатылмауну гарантиясы бериледи. Фатарда джашагъан адамладан разылыкъсыз аланы юйлерине законсуз кирирге кишини да эркинлиги джокъду.

56 статья. Гражданланы энчи джашаулары, письмо джюрютюулерини, телефон эмда телеграф байламлыкъларыны ташалыгъы закон бла сакъланады.

57 статья. Адамны сыйын кёрюу, гражданланы праволары бла эркинликлерин сакълау бютеу кърал органланы, джамагъат организацияланы эмда оноучуланы борчларыды.

СССР-ни гражданлары кеслерини сыйлары бла адамлыкъларына, джашаулары бла саурукъларына, энчи баш бошлукълары бла рысхыларына хыянат болуудан сюд бла сакъланыргъа эркиндиле.

58 статья. СССР-ни гражданларыны оноучулары, кърал эмда джамагъат органлары ишлеринден тарыгъыргъа эркинликлери барды. Тарыгъыулагъа закон белгилеген джорукъ эмда болджал бла къралыргъа керекди.

Оноучулары законну бузгъанларыны, мардадан чыкгъанларыны, гражданлары эркинликлерин джарытханларыны юсюнден тарыгъыула закон белгилеген джорукъда сюдге берилрге боллукъдула.

Кърал эмда джамагъат организациялары законсуз ишлеринден, аны кирик оноучула кеслерини борчларын толтургъан кёзюде этген терсликлеринден тюшген заран ючюн телеу излерге СССР-ни гражданларыны эркинликлери барды.

59 статья. Правола бла эркинликлени баджаруу гражданны кесини борчларын баджаруундан айырылгъа боллукъ тюлдю.

СССР-ни гражданы СССР-ни Конституциясын эмда совет законлары бузмай тутаргъа, социалист джашауну джорукъларын сыйларгъа, СССР-ни гражданы деген сыйлы атны тыйыншылысча джюрютюрге борчлуду.

60 статья. Джамагъатха хайыр берген ишни кеси сайлагъан санагъатында халал урунуу, урунуу мизамны тутуу СССР-ни урунургъа кьолундан келген хар гражданыны борчуду, намысыды. Джамагъатха хайырлы ишден джанлау социалист джамагъатны джорукъларына келишмейди.

61 статья. СССР-ни гражданы социалист мюлкню сакъларгъа эмда бегитирге борчлуду. Кърал эмда джамагъат мюлкню урлау бла аяусуз джоюугъа къраршы кюрешиу, халкъны байлыгъына аяулу болуу СССР-ни гражданыны борчуду.

Социалист мюлкге кьол узатхан адамла закон бла айыбха джолукъдуруладыла.

62 статья. СССР-ни гражданы Совет къралны излем-

лерин сакъларгъа, аны кючю бла сыйын бегитнуге себеб болургъа борчлуду.

Социалист Ата джуртну кьоруулау хар совет гражданны сыйлы борчлуду.

Ата джуртун сатыу халкъны аллында эм ачы аманлыкъ этнудю.

63 статья. СССР-ни Саутлу Кючлерини сафларында аскер кьуллукъ этну совет гражданы сыйлы борчларыды.

64 статья. СССР-ни хар гражданыны борчу башха гражданы миллет сыйлары кьорюдю, кьб миллетли Совет кьралны миллетлери бла халкъларыны шохлукъларын бегитнудю.

65 статья. СССР-ни гражданы башха адамланы эркиликлери бла закон излемлерин сыйлы кьорюрге, джамагъатха кьаршчы ишлеге тьезюм салмазгъа, джамагъат мизамны сакълаугъа не джаны бла да болушургъа борчлуду.

66 статья. СССР-ни гражданы сабийлени ёсдюрюрге кьайгъырыргъа, джамагъатха хайырлы урунуугъа аланы хазырларгъа, социалист джамагъатны тыйыншы члени этиб ёсдюрюрге борчлудула. Сабийле ата-аналарына кьайгъырыргъа эмда алагъа болушургъа борчлудула.

67 статья. СССР-ни гражданы табигъатны сакъларгъа, аны байлыкъларын кьорууларгъа борчлудула.

68 статья. Историялыкъ эсгертемелени эмда башха культура хазналаны сакълар ючюн кьайгъырыу СССР-ни гражданыны борчлуду.

69 статья. СССР-ни гражданыны интернационал борчлуду башха кьралланы халкълары бла шохлукъну эмда иш джюрютюню ёсдюрюрге, бютеу дуняда рахатлыкъны сакълау бла бегитнуге себеб болуу.

III. СССР-ни МИЛЛЕТ-КЪРАЛ КЪУРАЛЫУУ

8 б а ш ы

СССР союз къралды

70 статья. Совет Социалист Республикалары Союзу миллетлени кеси оноуларына эркинлик табханларыны эмда тенг эркинликли Совет Социалист Республикалары кеси разылыклары бла бирикгенлерини, социалист федерализмни джоругъуну тамалында къралгъа кёб миллетли бирикген союз къралды.

СССР совет халкъны кърал бирлигин кёргюзеди, коммунизмни биргелей ишлеу мурат бла бютеу миллетлени эмда халкълары бирикдиреди.

71 статья. Совет Социалист Республикалары Союзунда биригедиле:

Россия Совет Федератив Социалист Республика,
Украина Совет Социалист Республика,
Белорус Совет Социалист Республика,
Узбек Совет Социалист Республика,
Къазах Совет Социалист Республика,
Грузин Совет Социалист Республика,
Азербайджан Совет Социалист Республика,
Литва Совет Социалист Республика,
Молдавия Совет Социалист Республика,
Латвия Совет Социалист Республика,
Къыргъыз Совет Социалист Республика,
Таджик Совет Социалист Республика,

Армян Совет Социалист Республика,
Туркмен Совет Социалист Республика,
Эстон Совет Социалист Республика.

72 статья. Хар союз республиканы СССР-ден тый-гъычсыз чыгъаргъа эркинлиги сакъланады.

73 статья. Кърал властны эмда башчылыкъ этиуню баш органларыны юсю бла Совет Социалист Республиканы Союзу бу ишлени баджарады:

1) СССР-ни составына джангы республикала алыуну; союз республикаларыны составында джангы автоном республикала бла автоном областла къурауну бегитиуню;

2) ССР-ни Союзуну кърал чеклерин белгилеуню эмда союз республикаларыны арасында чеклени тюрлениуню бегитиуню;

3) кърал власть бла башчылыкъ этиуню республикан эмда тѣбенги органларыны къуралуу эмда ишлеу джорукъларыны баш тамалларын белгилеуню;

4) СССР-ни бютеу территориясында закон чыгъарыуну ишин джарашдырыуну бирлигин, ССР-ни Союзу бла союз республикаларыны закон чыгъарыу тамалларын салыуну;

5) бирча социал-экономика политиканы бардырыуну, къралны экономикасына башчылыкъ этиуню; илму-техника прогрессини баш джолларын эмда табигъат ресурсларыны оюмлу хайырландырыу бла сакълануу бютеулю мадарларын белгилеуню; СССР-ни экономика бла социал ѳсюмюню кърал планларын салыуу бла бегитиуню, аланы толгъанларыны юсюнден отчѣтланы бегитиуню;

6) СССР-ни бирлик кърал бюджетин джарашдырыуу бла бегитиуню, аны толгъаныны юсюнден отчѣтну бегитиуню; ачха эмда кредит бирлик системагъа башчылыкъ этиуню; СССР-ни кърал бюджетин къураугъа тюшген налогла бла хайырланы белгилеуню; багъала бла урунуугъа хакъ тѣлеу политиканы белгилеуню;

7) бйтеусоюз бойсунуудагы халкъ мюлк санагъатлагъа, бирлешликле бла предприятиялеге башчылыкъ этиуню; союз-республикан бойсунууда тургъан санагъатлагъа бйтеулю башчылыкъ этиуню;

8) рахатлыкъ бла къазауатны ишлерин, СССР-ни суверенитетин къоруулауну, кърал чекле бла территориясын сакълауну, къоруулау ишлени къурауну, Саутлу Кючлеге башчылыкъ этиуню;

9) кърал къоркъуусузлукъну;

10) СССР-ни халкъла арасы иш джюрютюуде келчилигин; СССР-ни тыш къралла эмда халкъла арасы организацияла бла байламлыкъларын; союз республикалары тыш къралла эмда халкъла арасы организацияла бла иш джюрютюуюню бйтеулю джорукъларын салыу бла координациялауну; кърал монополияны тамалында тыш къралла бла сатыу-алыуну эмда тыш къралла бла экономика ишле бардырыуну башха тюрлюлерин;

11) СССР-ни Конституциясыны толгъанына къараууллукъ этиуню эмда союз республикалары Конституцияларыны СССР-ни Конституциясына келишиулерин;

12) бйтеусоюз магъаналы дагъыда башха ишлени.

74 статья. СССР-ни законларыны бйтеу союз республикалары территорияларында кючу бирчады. Союз республикалары закону бла бйтеусоюз закону арасында башхалыкъ болса, СССР-ни закону джюрюйдю.

75 статья. Совет Социалист Республикалары Союзуну территориясы бирди эмда анга союз республикалары территориялары киредиле.

СССР-ни суверенитети аны бйтеу территориясына джайылады.

Союз Совет Социалист Республика

76 статья. Союз республика башха совет республикала бла Совет Социалист Республикалары Союзунда бириккен суверенли совет социалист къралды.

СССР-ни Конституциясыны 73 статьясында кѣргюз-тюлген чекледен тышында союз республика кесини территориясында кърал оноуну кеси этеди.

Союз республиканы кесини СССР-ни Конституциясына келишген эмда республиканы энчи болумун тергеуге алгъан Конституциясы барды.

77 статья. Союз республика СССР-ни Баш Советинде, СССР-ни Баш Советини Президнумунда, СССР-ни Правительствосунда, ССР-ни Союзуну дагъыда башха органларында ССР-ни Союзуну эркинлигиндеги ишлеге оноу этнуге къошулады.

Союз республика кесини территориясында экономика бла социал ёсюмню комплексли бардырыууу баджарады, ол территорияда ССР-ни Союзуну эркинликлерин баджарыугъа болушады, СССР-ни кърал власть бла башчылыкъ этиучю баш органларыны бегимлерин джашауда бардырады.

Кесини оноууна къарагъан ишледе союз республика Союзгъа бойсуниган предприятиелени, учреждениеле бла организациялары ишлерин келишдиреди, алагъа къараууллукъ этеди.

78 статья. Союз республиканы территориясын кесинден разылыкъсыз тюрлендирирге болмайды. Союз республикалары арасында чеклени, ол республикала бири бири бла келишселе, тюрлендирирге болады, аны ССР-ни Союзу бегитирге тыйыншлыды.

79 статья. Союз республика кесини крайлагъа, областлагъа, округлагъа, районлагъа бѣлююуюн белгилейди эмда административ-территориалыкъ къуралуууну башха ишлерине оноу этеди.

80 статья. Союз республиканы тыш къралла бла иш джюрютюрге, ала бла келишнуле этерге эмда дипломат, консул келечиле алмашдырыгъа, халкъла арасы организацияланы ишлерине кьошулургъа эркинлиги барды.

81 статья. Союз республикаланы суверенли эркинликлерин ССР-ни Союзу кьоруулайды.

10 б а ш ы

Автоном Совет Социалист республика

82 статья. Автоном республика союз республиканы составына киреди.

Автоном республика ССР-ни Союзуну эмда союз республиканы эркинликлеринден тышында кесини оноууна къарагъан ишлени кеси энчи баджарады.

Автоном республиканы кесини СССР-ни Конституциясы бла союз республиканы Конституциясына келишген эмда автоном республиканы энчи болумун тергеуге алгъан Конституциясы барды.

83 статья. Автоном республика ССР-ни Союзуну эмда союз республиканы эркинликлеринде болгъан ишлени сюзюуге ССР-ни Союзуну эмда союз республиканы кърал власть бла башчылыкъ этиучю тыйыншлы баш органларыны юсю бла кьошулады.

Автоном республика кесини территориясында экономика эмда социал ёсюмню комплексли халда бардырууну баджарады, ол территорияда ССР-ни Союзуну эмда союз республиканы эркинликлерин баджарыугъа болушады, СССР бла союз республиканы кърал власты бла башчылыкъ этиучю баш органларыны бегимлерин джашауда бардырады.

Кесини оноууна къарагъан ишледе автоном республика союз неда республикан (союз республикагъа) бой-

сунуудагы предприятиелени, учреждениеле бла организацияланы ишлерин келишдиреди, алагъа къарауулукъ этеди.

84 статья. Автоном республиканы территориясын кенниден разылыкъсыз тюрлендирирге болмайды.

85 статья. Россия Совет Федератив Социалист Республикагъа Башкир, Бурят, Дагъыстан, Къабарты-Малкъар, Къалмукъ, Карел, Коми, Марий, Мордва, Север Тегей, Татар, Тува, Удмурт, Чечен-Ингуш, Чуваш, Якут автоном совет социалист республикала киредиле.

Узбек Совет Социалист Республикагъа Къаракъалпакъ Автоном Совет Социалист Республика киреди.

Грузин Совет Социалист Республикагъа Абхаз эмда Аджар автоном совет социалист республикала киредиле.

Азербайджан Совет Социалист Республикагъа Нахичевань Автоном Совет Социалист Республика киреди.

11 башы

Автоном область бла автоном округ

86 статья. Автоном область союз республикагъа неда крайгъа киреди. Автоном областны юсюнден Законну автоном областны халкъ депутатларыны Советини теджеую бла Союз Республиканы Баш Совети алады.

87 статья. Россия Совет Федератив Социалист Республикагъа киредиле: Адыгей, Тау-Алтай, Еврей, Къарачай-Черкес, Хакас автоном областла.

Грузин Совет Социалист Республикагъа Юг Тегей автоном область киреди.

Азербайджан Совет Социалист Республикагъа Тау-Къарабах автоном область киреди.

Таджик Совет Социалист Республикагъа Тау-Бадахшан автоном область киреди.

88 статья. Автоном округ крайгъа неда областха киреди. Автоном округну юсюнден Законну союз республиканы Баш Совети чыгъарады.

IV. ХАЛКЪ ДЕПУТАТЛАНЫ СОВЕТЛЕРИ ЭМДА АЛАНЫ САЙЛАУНУ ДЖОРУГЪУ

12 башы

Халкъ депутатланы Советлерини ишини системасы бла принциплери

89 статья. Халкъ депутатланы Советлери — СССР-ни Баш Совети, союз республикаланы Баш Советлери, автоном республикаланы Баш Советлери, халкъ депутатланы край, область Советлери, автоном областла бла автоном округланы халкъ депутатларыны Советлери, халкъ депутатланы шахар, район, шахарлада район, поселок эмда эл Советлери — кърал властны органларыны бирлик системасын къурайдыла.

90 статья. СССР-ни Баш Советини, союз республикаланы Баш Советлерини эмда автоном республикаланы Баш Советлерини эркинликлерини болджалы — беш джыл.

Халкъ депутатланы тѳбениги Советлерини эркинликлерини болджалы — эки джыл бла джарым.

Халкъ депутатланы Советлерине депутатла сайлау ол Советлени эркинликлерини болджалы озардан эки айдан кечге къалмай белгиленеди.

91 статья. Халкъ депутатланы Советлерини эркинлигиндеги баш ишле аланы сессияларында сюзюледиле эмда баджарыладыла.

Халкъ депутатланы Советлери таймаздан ишлеген комиссияланы сайлайдыла, толтуруучу эмда буйрукъ беричю, аны кибики алагъа бойсунган башха органланы къурайдыла.

92 статья. Халкъ депутатланы Советлери халкъ контролыну органларын къурайдыла, кърал контролыну урунганланы предприятиеледе, колхозлада, учреждениеле бла организациялада джамагъат контролю бла келишдиредиле.

Халкъ контролыну органлары кърал планла бла борчланы толууларына къараууллукъ этедиле; кърал мизамны бузуу бла, кесни джерине тартыуну, ишге ведомстволу кѣзден къарауну ышанлары бла, мюлк джюрютюуде оюмсузлукъ бла, волокита эмда бюрократизм бла кюрешни бардырадыла; кърал аппаратны ишин игилендирнуге себеб боладыла.

93 статья. Халкъ депутатланы Советлери тюзюнлей кеслери эмда ала къурагъан органланы юсю бла кърал, мюлк эмда социал-культура къурулушну бютеу сангъатларына башчылыкъ этедиле, бегимле аладыла, аланы толтурууну баджарадыла, бегимлени джашауда толууларына къараууллукъ этедиле.

94 статья. Халкъ депутатланы Советлерини иши борчланы коллективли, эркин, этимли, ачыкъ сюзюу бла бегим алыуну, толтуруучу эмда буйрукъ бернучю органланы, Советле къурагъан башха органланы Советлени эмда халкъны аллында кѣзюу-кѣзююу бла отчет берилерини, аланы ишлерине гражданланы кенг къошууну тамалында къуралады.

Халкъ депутатланы Советлери эмда ала къурагъан органла кеслерини ишлери бла алгъан бегимлерини юсюнден халкъны таймаздан хапарлы этиб турадыла.

13 башы

Сайлау система

95 статья. Халкъ депутатланы бютеу Советлерине депутатла сайлау бютеуден, тенг эмда тюзюнлей сайлау эркинликни тамалында ташатын чѣб атыб бардырылады.

96 статья. Депутатланы бютеу халкъ сайлайды: СССР-ни 18 джылы джетген бютеу гражданыларыны, законну джоругъу бла акъылы джартыгъа саналгъанладан къалгъанланы барысыны сайларгъа эмда сайланыргъа эркинликлери барды.

СССР-ни Баш Советине депутатха СССР-ни 21 джылы толгъан гражданы сайланыргъа болады.

97 статья. Депутатла сайлау тенгликде барады: хар сайлаучуну бир чёбю болады; бютеу сайлаучула чёб атыгъа тенглик тамалда къошуладыла.

98 статья. Депутатла сайлау тюзюнлей барады: халкъ депутатланы бютеу Советлерине депутатланы граждандла кеслерин сайлайдыла.

99 статья. Депутатла сайлауда чёб атыу ташатын барады: сайлаучуланы этген муратларына контроль салыргъа болмайды.

100 статья. Депутатлагъа кандидатланы теджеуде эркинлик Совет Союзу Коммунист партиясыны, профессионал союзланы, Джаш тёлую Бютеусоюз Ленинчи Коммунист Союзуну организацияларына, кооператив эмда башха джамагъат организациялагъа, урунуу коллективлеге, аны кибики аскер бёлекледе аскер къуллукъчуланы джыйылыуларына бериледи.

СССР-ни гражданыларына эмда джамагъат организациялагъа депутатлагъа кандидатланы политика, ишлеу эмда энчи шартларын эркин эмда хар не джапы бла да союзуюю гарантиясы, аны кибики джыйылыулада, басмада, телевидениеде, радиода агитация бардырыргъа эркинлик бериледи.

Халкъ депутатланы Советлерине сайлаула бардыруу бла байламлы джоюмланы кърал тёлейди.

101 статья. Халкъ депутатланы Советлерине депутатла сайлау сайлау округлада барады.

СССР-ни гражданы, джорукъгъа кёре, халкъ депутатланы эки Советинден кёбге сайланыргъа болмайды.

Советлеге депутатла сайлауну барыуун сайлау комиссияла баджарадыла, ала джамагъат организацияла бла урунуу коллективлени, аскер бёлекледе аскер къуллукъчуланы джыйылыуларыны келечилеринден къурадыла.

Халкъ депутатланы Советлерине сайлау бардыруну джоругъу ССР-ни Союзуну, союз эмда автоном республикаланы законлары бла белгиленеди.

102 статья. Сайлаучула кеслерини депутатларына аманатла этедиле.

Халкъ депутатланы тыйыншлы Советлери сайлаучуланы аманатларына къарайдыла, экономика бла социал ёсюмню планларын джарашдыргъан эмда бюджетни къурагъан заманда аланы тергеуге аладыла, аманатланы толтурууну баджарадыла, аланы къалай толгъанларындан гражданланы хапарлы этедиле.

14 башы

Халкъ депутат

103 статья. Депутатла халкъ депутатланы Советлеринде халкъны толу эркинликли келечилеридиле.

Советлени ишине къошула, депутатла кърал, мюлк эмда социал-культура къурулушну ишлерин баджарадыла, Советлени бегимлерин джашауда бардыруну къурайдыла, кърал органланы, предприятиялени, учреждениеле бла организацияланы ишлерине контролну баджарадыла.

Депутат кесини ишин баджарыуда бютеукърал излемлени башчылыкъгъа тутады, сайлау округну джамагъатыны излемлерин эсге алады, сайлаучуланы аманатларын джашауда толтурур ючюн кюрешеди.

104 статья. Депутат кесини эркинликлерин производство неда къуллукъ ишинден бёлюнмегенлей бардырады.

Советни сессияларыны кёзююнде, аны кибики депутат эркинликлени баджарууну закон бла белгиленген башха кёзюулеринде депутат производство неда күүлукъ борчларын толтуруудан бош этиледи, ол кёзюуде аны таймаздан ишлеген джеринде орта джалы сакъланады.

105 статья. Депутатны тыйыншы кърал органлагъа эмда оноучулагъа запрос берирге эркинлиги барды, ала Советни сессиясында запросха джууаб берирге борчлудула.

Депутат бютеу кърал эмда джамагъат органлагъа, предприятиеелеге, учреждениелеге, организациялагъа депутатлыкъ ишлени юсюнден сорургъа, кеси салгъан ишлени сюзюуге кышулургъа эркинди. Тыйыншы кърал эмда джамагъат органланы, предприятиелени, учреждениеле бла организацияланы башчылары терк огъуна депутатха туберге эмда ол теджеген ишлеге белгиленген болджалда къараргъа борчлудула.

106 статья. Депутатха аны эркинликлери бла борчларын тыйгъычсыз эмда хайырлы толтурууну болуму барджарылады.

Депутатха хыянат джетмезлиги, аны кибики депутатлыкъ ишни башха гарантиялары депутатны статусуну юсюнден Закон бла эмда ССР-ни Союзуну, союз эмда автоном республикаланы закон чыгъаруучу башха актылары бла белгиленедиле.

107 статья. Депутат кесини ишини эмда Советни ишини юсюнден сайлаучуланы, аны кибики аны депутатха кандидат этиб теджеген коллективле бла джамагъат организацияланы аллында отчёт берирге борчлуду.

Сайлаучуланы ышанмакълыкъларына керти болалмагъан депутат, закон белгилеген джорукъ бла, сайлаучуланы асламысыны бегимине кёре, къачан да ызына чакъырылыргъа боллукъду.

У. СССР-де КЪРАЛ ВЛАСТНЫ ЭМДА БАШЧЫЛЫКЪ ЭТИУНЮ БАШ ОРГАНЛАРЫ

15 б а ш ы

СССР-ни Баш Совети

108 статья. СССР-ни кърал властыны баш органы СССР-ни Баш Советиди.

СССР-ни Баш Совети бу Конституция ССР-ни Союзуну оноууна сыйындыргъан ишлени барысын баджарыргъа эркинди.

СССР-ни Конституциясын къабыл этиу, анга тюрленуле къошуу; СССР-ни составына джангы республикала алыу, джангы автоном республикала бла автоном областланы къуралыуларын бегитиу; СССР-ни экономика бла социал ёсюмюню кърал планларын, СССР-ни кърал бюджетин эмда аланы толгъанларыны юсюнден отчётланы бегитиу; ССР-ни Союзуну анга бойсунган органларын къурау ишлени сынгар СССР-ни Баш Совети баджарады.

СССР-ни законларып СССР-ни Баш Совети неда СССР-ни Баш Советини бегимине кёре бютеухалкъ чёбатыу бла (референдум бла) аладыла.

109 статья. СССР-ни Баш Совети эки палатадан къуралады: Союзну Совети бла Миллетлени Советиден.

СССР-ни Баш Советини палаталарыны тенг эркинликлери барды.

110 статья. Союзну Совети бла Миллетлени Советинде депутатланы саны тенгди.

Союзу Совети адам саны тең болған сайлау округлада сайланады.

Миллетлени Совети марда бла сайланады: хар союз республикадан 32 депутат, хар автоном республикадан 11 депутат, хар автоном областдан 5 депутат эмда хар автоном округдан 1 депутат.

Кеслери сайлагъан мандат комиссиялары теджеулерни бла Союзу Совети эмда Миллетлени Совети депутатлары эркинликлерин къабыл этиуню юсюнден, сайлау джорукъну бузулгъан төреси болса уа, бир-бир депутатны сайлау терс баргъаныны юсюнден бегим аладыла.

111 статья. СССР-ни Баш Советини хар палатасы палатагъа Председателни эмда аны төрт заместителни сайлайды.

Союзу Советини эмда Миллетлени Советини председателлери тыйыншы палаталаны джыйылыуларын бардырадыла эмда аланы ич мизамларына башчылык этедиле.

СССР-ни Баш Советини палаталарыны биргелей джыйылыуларын Союзу Совети бла Миллетлени Советини председателлери кезюу-кезюу бардырадыла.

112 статья. СССР-ни Баш Советини сессиялары джылгъа эки кере джыйыладыла.

Кезюусюз сессиялары СССР-ни Баш Советини Президиуму кесини башламы бла, аны кибик союз республиканы неда палаталаны бирини депутатларыны эм кеминде ючен бирини айтханы бла джыяды.

СССР-ни Баш Советини сессиясы палаталаны башха-башха эмда биргелей джыйылыуларындан, аны кибик аланы арасы кезюуде палаталаны таймаздан ишлеген комиссиялары неда СССР-ни Баш Советини комиссиялары бардырычу джыйылыуладан кюралады. Сессияны ачылгъаны, джабылгъаны да палаталаны башха-башха неда биргелей джыйылыуларында болады.

113 статья. СССР-ни Баш Советинде закон чыгарырга башламны эркинлиги Союзну Советине, Миллетлени Советине, СССР-ни Баш Советини Президиумуна, СССР-ни Министрлерини Советине, союз республикалагъа алада кърал властны баш органларыны юсю бла, СССР-ни Баш Советини комиссияларына эмда аны палаталарыны таймаздан ишлеген комиссияларына, СССР-ни Баш Советини депутатларына, СССР-ни Баш Сюдюне, СССР-ни Баш прокуроруна бериледи.

Джамагъат организацияла да кеслерини бютеусоюз органларыны юсю бла закон чыгарыу башламны этерге эркиндиле.

114 статья. Къаралыргъа СССР-ни Баш Советине салынган законланы проектлери бла башха ишлени палатала кеслерини башха-башха неда биргелей джыйылыуларында сюездеиле. Амалсыз керекли болгъан кёзюде законну проекти неда къаралыргъа салынган тыйыншлы иш, ал бурун неда джангыдан къарар ючюн, сюзюлюрге бир неда талай комиссиягъа берилирге боллукъду.

СССР-ни Баш Советини хар палатасында палатаны депутатларыны бютеу санындан асламысы къабыл этген эсе, СССР-ни закону бегитилгеннге саналады.

Законланы проектлери бла кърал джашауну терең магъаналы башха ишлери, СССР-ни Баш Советини неда СССР-ни Баш Советини Президиумуну башламы бла неда союз республиканы излегени бла этилген бегимге кёре, бютеухалкъ сюзюуге салыныргъа боллукъдула.

115 статья. Союзну Совети бла Миллетлени Советини арасында келишмегенлик болса, палатала паритетли тамалда къурагъан джарашдыруу комиссиягъа бериледи иш, андан сора ишге Союзну Совети бла Миллетлени Совети биргелей джыйылыуда экинчи кере къарайдыла. Алай бла да бир акъылгъа келмеселе, иш сюзюлюрге СССР-ни Баш Советини аны ызындан боллукъ

сессиясына кёчюрюледи неда бютеухалкъ чеб атыугъа (референдумгъа) бериледи.

116 статья. СССР-ни законлары, СССР-ни Баш Советни бегимлери бла актлары союз республикаланы тиллеринде, СССР-ни Баш Советини Президиумуну Председатели бла Секретары къол салыб, алай басмаланадыла.

117 статья. СССР-ни Баш Советини депутатыны эркинлиги барды СССР-ни Министрлерини Советине, министрлеге эмда СССР-ни Баш Совети къурагъан башха органланы башчыларына запрос берирге. СССР-ни Министрлерини Совети неда запрос берилген оноучу, юч кюнден оздурмай, аууз бла неда джазыб, СССР-ни Баш Советини ол сессиясында анга джууаб берирге борчлудула.

118 статья. СССР-ни Баш Советини депутаты, СССР-ни Баш Советини разылыгъы болмай, сессияланы арасы кёзюуде уа — СССР-ни Баш Советини Президиумундан разылыкъ алынмай, терслеу джууабха тартылыргъа, тутулургъа неда сюдню юсю бла административ айыб салыуну башха мадарларына джолугъургъа болмайды.

119 статья. СССР-ни Баш Совети палаталаны биргелей джыйылыуунда СССР-ни Баш Советини Президиумун сайлайды — СССР-ни Баш Советини таймаздан ишлеген, бютеу ишинде анга бойсунган эмда аны сессияларыны арасында, Конституция кёргюзген чекледен чыкъмай, СССР-ни кърал властыны баш органыны ишлерин баджаргъан органын.

120 статья. СССР-ни Баш Советини Президиуму депутатладан сайланады, аны составына Баш Советни Президиумуну Председатели, Председателни Биринчи заместители, Председателни 15 заместители—хар союз республикадан бирер, Президиумну Секретары эмда СССР-ни Баш Советини Президиумуну джыйырма бир члени киредиле.

121 статья. СССР-ни Баш Советини Президиуму:

- 1) СССР-ни Баш Советине сайлаулары белгилейди;
- 2) СССР-ни Баш Советини сессияларын джыяды;
- 3) СССР-ни Баш Советини палаталарыны таймаздан ишлеген комиссияларыны ишлерин бирикдиреди;
- 4) СССР-ни Конституциясын сакълаугъа контроль салады эмда союз республикалары Конституциялары бла законларыны СССР-ни Конституциясы бла законларына келишиуюн баджарады;
- 5) СССР-ни законларын ачыкълайды;
- 6) СССР-ни халкъла арасы договорларыны ратификациясы бла денонсациясын этеди;
- 7) СССР-ни Министрлерини Советини эмда союз республикалары Министрлерини Советлерини бегимлери бла буйрукълары законнга келишмеген кёзюуде, аланы бузады;
- 8) аскерчилик атлары, дипломатлыкъ рангалары, дагъыда башха ат атаулары белгилейди; баш аскерчилик атлары, дипломатлыкъ рангалары, дагъыда башха энчи атлары атайды;
- 9) СССР-ни орденлери бла медалларын бегитеди; СССР-ни хурмет атларын белгилейди; СССР-ни орденлери эмда медаллары бла саугъалайды; СССР-ни хурмет атларын атайды;
- 10) СССР-ге гражданлыкъгъа алады, СССР-ни гражданлыгъындан чыгъыуну эмда СССР-ни гражданлыгъындан къыстауну, джашар эркинлик бериуню ишлерин баджарады;
- 11) амнистияны юсюнден бютеусоюз актла чыгъарады эмда кечмеклик бериуню баджарады;
- 12) тыш къралла бла халкъла арасы организациялагъа СССР-ни дипломат келечилерин бегитеди эмда ызларына чакъырады;
- 13) бизни къралда аккредитленген тыш къраллы дипломат келечилени ышануу эмда ызына чакъыруу грамоталарын алады;

14) СССР-ни Къоруулау Советини кзурайды эмда аны составын бегитеди, СССР-ни Саутлу Кючлерини баш командованиесин бегитеди эмда ауушдурады;

15) СССР-ни кзуруулар ючюн, бир-бир джерледе неда бютеу кралда кзазауат болумну салады;

16) бютеулей неда джарым халда мобилизацияны баямлайды;

17) СССР-ни Баш Советини сессияларыны арасы кезюуде, СССР-ге кзазауат чабыуул этилсе неда агрессиядан бир-бирин кзуруулауну юсюден халккыла арасы договор борчланы толтурургга керек болса, кзазауатны ачылганын билдиреди;

18) СССР-ни Конституциясы бла законлары белгилеген башха эркинликлени баджарады.

122 статья. СССР-ни Баш Советини Президнуму Баш Советини сессияларыны арасында, аны кезюулю сессиясында бегитирге берирча, быллай ишлени баджарады:

1) керек болса, СССР-ни джашауда бара тургган закон чыггарыучу актларына тюрлениуле этеди;

2) союз республикаланы арасында чеклени тюрлениулерин бегитеди;

3) СССР-ни Министрлерини Советини теджеую бла СССР-ни министерстволарын эмда СССР-ни крал комитетлерин кзурайды эмда кворатады;

4) СССР-ни Министрлерини Советини Председателини теджеую бла СССР-ни Министрлерини Советини составына кирген бир-бир адамланы бош этеди эмда кзулуккыга салады.

123 статья. СССР-ни Баш Советини Президнуму указла чыггарады эмда бегимле алады.

124 статья. СССР-ни Баш Советини ишлеу болджалы озгандан сора да СССР-ни Баш Советини Президнуму СССР-ни джангыдан сайланган Баш Совети джангы Президнум кзурагынчы кесини ишин бардырганлай турады.

СССР-ни джангы сайланган Баш Советин СССР-ни Баш Советини Президиумуну алгъыннгы составы сайлаудан сора эки айдап кечге къалмай джыяды.

125 статья. Союзу Совети бла Миллетлени Совети, СССР-ни Баш Советини оноуна кирген ишлеге ал кёзюде къараргъа эмда аланы джарашдырыгъа деб, аны кибиб СССР-ни законларын эмда СССР-ни Баш Советини, аны Президиумуну башха бегимлерин джашауда бардыругъа себеб болургъа деб, кърал органла бла организацияланы ишлерине контроль салыргъа деб, депутатланы санындан таймаздан ишлеген комиссияла сайлайдыла. СССР-ни Баш Советини палаталары аны кибиб паритетли тамалда биргелей комиссияла къуаргъа боладыла.

СССР-ни Баш Совети, кереклиге санаса, къайсы иш-ни юсюнден да соруу алгъан, ревизия бардыргъан эмда башха комиссияла къурайды.

Бютеу кърал органла, организацияла эмда оноучула СССР-ни Баш Советини комиссиялары эмда аны палаталарыны комиссиялары излегенни толтурургъа, алагъа керекли материалла бла документлени берирге борчлудула.

Кърал эмда джамагъат органла, учреждениеле бла организацияла комиссияланы рекомендацияларына сёзсюз къарайдыла. Ала къалай къарагъанларыны неда этген мадарларыны юсюнден салынган болджалны ичинде комиссиялагъа билдиредиле.

126 статья. СССР-ни Баш Совети кесине бойсунган кърал органланы барысыны ишлерине контроль салады.

СССР-ни Баш Совети халкъ контрольно органларыны системасына башчылыкъ этерге СССР-ни Халкъ контролюну комитетин къурайды.

Халкъ контрольно органларыны ишлерини къуралууу бла джоругъу СССР-де халкъ контрольно юсюнден Закон бла белгиленедиле.

127 статья. СССР-ни Баш Советини эмда аны органларыны ишлерини мизамын СССР-ни Баш Совети салган Регламент эмда СССР-ни Конституциясыны тамалында чыгъарылган СССР-ни башха законлары белгилейдиле.

16 башы

СССР-ни Министрлерини Совети

128 статья. СССР-ни Министрлерини Совети — СССР-ни Правительствосу — СССР-де кърал властны толтуруучу эмда буйрукъ бернучю баш органыды.

129 статья. СССР-ни Министрлерини Советин СССР-ни Баш Совети Союзу Совети бла Миллетлени Советини биргелей джыйылыуларында быллай составда кюрайды: СССР-ни Министрлерини Советини Председатели, Председателни биринчи заместителлери эмда заместителлери, СССР-ни министрлери, СССР-ни кърал комитетлерини председателлери.

СССР-ни Министрлерини Советини составына союз республикалары Министрлерини Советлерини председателлери кюуллукъларыны кючю бла киредиле.

СССР-ни Министрлерини Советини Председателини теджеую бла СССР-ни Баш Совети СССР-ни Правительствосуну составына СССР-ни башха органлары бла организацияларыны башчыларын да кюшаргъа болады.

СССР-ни Министрлерини Совети СССР-ни джангыдан сайланган Баш Советини аллында — аны биринчи сессиясында — кесини эркинликлерин тохтатады.

130 статья. СССР-ни Министрлерини Совети СССР-ни Баш Советини аллында джууаблыды, анга отчёт береди, СССР-ни Баш Советини сессияларыны арасы кюзюде СССР-ни Баш Советини Президиумуну аллында джууаблыды, анга отчёт береди.

СССР-ни Министрлерини Совети кесини ишини юсюнден СССР-ни Баш Советини замаи-заманы бла отчёт бергенлей турады.

131 статья. СССР-ни Министрлерини Совети, Конституциягъа кёре, СССР-ни Баш Советини эмда СССР-ни Баш Советини Президиумуну компетенциясына кирмегенлери себебли, ССР-ни Союзуна берилген башчылыкъ этну ишлени барысын баджарыргъа эркинди.

Кесини эркинликлерини чегинде СССР-ни Министрлерини Совети:

1) халкъ мюлкге эмда социал-культура къурулуша башчылыкъ этиуню баджарады; халкъны джашау болуму бла культурасын ёсдюрююню, илму бла техниканы ёсдюрююню, табигъат байлыкъланы оюмлу хайырландыруу бла къоруулауну, ачха эмда кредит системаны бегитиуню, багъаланы, урунуугъа хакъ тёлеуню, социал баджарыуну бирча политикасын, кърал страхованиени, учёт бла статистиканы бирча системасын къурауну мадарларын джарашдырады эмда бардырады; промышленность, къурулуш, эл мюлк предприятиеле бла бирлешликлеге, транспорт бла связны предприятиелерине, банклагъа, аны кирик союз бойсунууда болгъан башха организацияла бла учреждениелеге башчылыкъ этнуню къурайды;

2) СССР-ни экономика эмда социал ёсюмюню къысха болджаллы эмда перспективалы кърал планларын, СССР-ни кърал бюджетни джарашдырады эмда СССР-ни Баш Советине къараргъа береди; кърал планла бла бюджетни баджарыуну мадарларын этеди; планланы толгъанлары бла бюджетни баджарылгъаныны юсюнден СССР-ни Баш Советине отчёт береди;

3) къралны излемлерин къоруулауну, социалист мюлк бла джамагъат мизамны сакълауну, адамланы праволары бла эркинликлерин баджарыуу бла сакълауну мадарларын бардырады;

4) къралны къркыуусузлугъун баджарыуну мадарлары этеди;

5) СССР-ни Сауутлу Кючлерини ишине бютеулю башчылыкны этеди, керти аскер кюуллукъгъа джыл сайын чакырыллыкъ адамланы контингентлерин белгилейди;

6) тыш къралла бла иш джюрютюуге, сатыу-алыугъа, СССР-ни тыш къралла бла экономика, илму-техника эмда культура ишле бардырыууна бютеулю башчылыкны этеди; СССР-ни халкъла арасы договорларын толтурургъа мадарла джарашдырады; правительстволаны арасында халкъла арасы договорланы беги теди эмда денонсациясын этеди;

7) керек болса, СССР-ни Министрлерини Советинде мюлк, социал, культура эмда къроруулау кюрулушну ишлерини юсюнден комитетле, баш управлениеле эмда башха ведомствола кюрайды.

132 статья. Халкъ мюлкге башчылыкъ этиуню баджарыу бла эмда къралгъа башчылыкъ этиуню башха ишлерин баджарыу бла байламлы борчланы тындырыу ююн, СССР-ни Министрлерини Советини таймаздап ишлеген органы болады — СССР-ни Министрлерини Советини Президиуму. Аны составына СССР-ни Министрлерини Советини Председатели, Председателни биринчи заместителлери бла заместителлери киредиле.

133 статья. СССР-ни Министрлерини Совети, СССР-ни законларыны эмда СССР-ни Баш Совети бла аны Президиумуну дагыда башха бегимлерини тамалында эмда аланы толтурур ююн, бегимле бла буйрукъла чыгъарады эмда аланы толууларын тинтеди. СССР-ни Министрлерини Советини бегимлери бла буйрукълары СССР-ни бютеу территориясында амалсыз толтурулургъа керекдиле.

134 статья. СССР-ни Министрлерини Советини эркинлиги барды ССР-ни Союзуну оноуна къарагъан

ишледе союз республикалары Министрлерини Советлерини бегимлери бла буйрукъларын толтурууну тохта тыргъа, аны кибики СССР-ни министерстволарыны, СССР-ни кърал комитетлерини, анга бойсунган башха органлары оноуларын бузаргъа.

135 статья. СССР-ни Министрлерини Совети СССР-ни Бютеусоюз эмда союз-республикан министерстволарыны эмда СССР-ни кърал комитетлерини, анга бойсунган башха органлары ишлерин бирикдиреди эмда тюзетеди.

СССР-ни бютеусоюз министерстволары бла кърал комитетлери СССР-ни бютеу территориясында тюзюнлей неда кеслери къурагъан органлары юсю бла алагъа буюрулгъан санагъатлагъа башчылыкъ этедиле неда санагъатла арасы башчылыкъны баджарадыла.

СССР-ни союз-республикан министерстволары бла кърал комитетлери, джорукъдача, алагъа буюрулгъан санагъатлагъа башчылыкъ этиуню неда санагъатла арасы башчылыкъны баджарууну союз республикалала тыйыншлы министерстволаны, кърал комитетлени, башха органлары юсю бла бардырадыла, союз бойсунууда болгъан башха-башха предприятиеле бла бирлешликлеге тюзюнлей кеслери башчылыкъ этедиле. Предприятиеле бла бирлешликлени республикан эмда джергили бойсунуудан союз бойсунуугъа бериуню джоругъун СССР-ни Баш Советини Президиуму белгилейди.

СССР-ни министерстволары бла кърал комитетлери башчылыкъ этиуню алагъа буюрулгъан сфераларында ишни болуму бла ёсюмюне джууаблыдыла; кеслерини компетенцияларыны мардасында СССР-ни законларыны эмда СССР-ни Баш Совети бла аны Президиумуну башха бегимлерини, СССР-ни Министрлерини Советини бегимлери бла буйрукъларыны тамалында эмда аланы толтурур мурад бла актла чыгъарадыла; аланы толтурууну къурайдыла эмда тинтедиле.

136 статья. СССР-ни Министрлерини Советини эмда аны Президиумуну компетенциясы, аланы ишлерини мизамы, Министрлени Советини башха кърал органла бла иш джюрютюую, аны кибик СССР-ни бютеусоюз эмда союз-республикан министерстволары бла кърал комитетлерини тизими Конституцияны тамалында СССР-ни Министрлерини Советини юсюнден Законда белгиленедиле.

VI. СОЮЗ РЕСПУБЛИКАДА КЪРАЛ ВЛАСТЬ БЛА БАШЧЫЛЫКЪ ЭТИУНЮ ОРГАНЛАРЫН КЪУРАУНУ ТАМАЛЛАРЫ

17 б а ш ы

Союз республикада кърал власть бла башчылыкъ этиуню баш органлары

137 статья. Союз республикада кърал властны баш органы союз республиканы Баш Советиди.

Союз республиканы Баш Совети СССР-ни Конституциясы бла союз республиканы Конституциясы союз республиканы оноуна берген ишлени барысын баджарыргъа эркинди.

Союз республиканы Конституциясын къабыл этиу, анга тюрлениуле къошуу; экономика бла социал ёсюмню кърал планларын, союз республиканы кърал бюджети бла аланы толтурууну отчётун бегитиу; анга бойсунган органланы къурау сынгар союз республиканы Баш Советини ишидиле.

Союз республиканы законларын союз республиканы Баш Совети неда союз республиканы Баш Советини бегими бла халкъ чёб атыб (референдум) аладыла.

138 статья. Союз республиканы Баш Совети Баш Советни Президиумун сайлайды — союз республиканы Баш Советини таймаздан ишлеген, бютеу ишинде анга бойсунган органны. Союз республиканы Баш Советини Президиумуну составы бла эркинликлерини союз республиканы Конституциясы белгилейди.

139 статья. Союз республиканы Баш Совети союз республиканы Министрлерини Советин—союз республиканы Правительствосун — союз республикада кърал властны толтуруучу эмда буйрукъ беричю баш органын къурайды.

Союз республиканы Министрлерини Совети союз республиканы Баш Советини аллында джуаблыды эмда анга отчёт береди. Баш Советни сессияларыны арасы кёзюде уа — союз республиканы Баш Советини Президиумуну аллында, анга отчёт береди.

140 статья. Союз республиканы Министрлерини Совети СССР-ни эмда союз республиканы закон чыгъаруу актларыны, СССР-ни Министрлерини Советини бегимлери бла буйрукъларыны тамалында эмда аланы толтурур мурат бла бегимле бла буйрукъла чыгъарады, аланы толтурууну къурайды эмда тинтеди.

141 статья. Союз республиканы Министрлерини Советини эркинлиги барды автоном республикаланы Министрлерини Советлерини бегимлери бла буйрукъларын толтурууну тыяргъа, халкъ депутатланы край, область, шахар (республикан бойсунуудагъы шахарла) Советлерини, автоном областланы халкъ депутатларыны Советлерини, областлагъа бёлюнюую болмагъан союз республикалада уа—халкъ депутатланы район эмда тыйыншылы шахар Советлерини толтуруучу комитетлерини бегимлери бла буйрукъларын бузаргъа.

142 статья. Союз республиканы Министрлерини Совети союз республикада союз-республикан эмда республикан министерствола бла кърал комитетлени, дагъыда анга бойсунган башха органланы ишлерин бирикдиреди эмда джарашдырады.

Союз республиканы союз-республикан министерстволары бла кърал комитетлери алагъа буюрулгъан санагъатлагъа башчылыкъ этедиле неда санагъатла арасы

башчылыкны баджарадыла, союз республиканы Министрлерини Советине бойсунганча, СССР-ни тыйыншлы союз-республикан министерствосуна неда СССР-ни кърал комитетине да бойсуна.

Республикан министерствола бла кърал комитетле, союз республиканы Министрлерини Советине бойсуна, алагъа буюрулгъан санагъатлагъа башчылыкъ этедиле неда санагъатла арасы башчылыкны баджарадыла.

18 башы

Автоном республикада кърал власть бла башчылыкъ этиюню баш органлары

143 статья. Автоном республикада кърал властыны баш органы автоном республиканы Баш Советиди.

Автоном республиканы Конституциясын къабыл этиу, анга тюрлениуле къошуу; экономика бла социал ёсюмню кърал планларын, аны кибик автоном республиканы кърал бюджетин бегитиу; анга бойсунган органланы къурау сынгар автоном республиканы Баш Советини ншидиле.

Автоном республиканы законларын автоном республиканы Баш Совети чыгъарады.

144 статья. Автоном республиканы Баш Совети автоном республиканы Баш Советини Президиумун сайлайды эмда автоном республиканы Министрлерини Советини къурайды — автоном республиканы Правительствосун.

19 башы

Кърал власть бла башчылыкъ этиюню тѳбенни органлары

145 статья. Крайлада, областлада, автоном областлада, автоном округлада, районлада, шахарлада, шахар районлада, посѳлокладда, элдеде кърал властыны органлары халкъ депутатланы Советлеридиле.

146 статья. Халкъ депутатланы төбенги Советлери, бютеу къралны излемлери бла Советни территориясында джашагъан адамланы излемлерине кёре, джергили ишлени барысын баджарадыла, огъаргъы кърал органланы бегимлерин джашауда бардырадыла, халкъ депутатланы төбендеги Советлерини ишлерине башчылыкъ этедиле, республикан эмда бютеусоюз магъаналы ишлени сюзюуге къошуладыла, аланы юсюнден оюмларын билдиредиле.

Халкъ депутатланы төбенги Советлери кеслерини территорияларында кърал, мюлк, социал-культура къурулушха башчылыкъ этедиле; экономика бла социал ёсюмню планларын эмда джергили бюджетни бегитедиле; алагъа бойсунган кърал органлагъа, предприятие-леге, учреждениелеге, организациялагъа башчылыкъ этедиле; законланы, кърал эмда джамагъат мизамны, гражданланы эркинликлерин сакълауну баджарадыла; къралны къоруулау кючюп бегитюуге себеб боладыла.

147 статья. Кеслерини эркинликлерини чегинде халкъ депутатланы төбенги Советлери аланы территорияларында экономика бла социал ёсюмню комплексли баджарадыла; ол территорияда болгъан, огъаргъы органлагъа бойсунган предприятиелени, учреждениеле бла организацияланы закон джорукъланы сакълауларына контроль саладыла; джер бла хайырланыуда, табигъатны сакълауда, къурулушда, урунуу ресурсланы хайырландырыуда, халкъгъа керекли товарланы чыгъарыуда, халкъны социал-культура, турмуш эмда башха джумушларын баджарыуда аланы ишлерин джарашдырадыла эмда контроль саладыла.

148 статья. Халкъ депутатланы төбенги Советлери ССР-ни Союзуну, союз эмда автоном республиканы закон джоругъу берген эркинликлени чегинде бегимле аладыла. Төбенги Советлени бегимлерин Советни территориясында болгъан предприятиеле, учреждениеле бла

организацияла, аны кибик оноучула бла гражданла барысы толтурургъа борчлудула.

149 статья. Халкъ депутатланы төбенги Советлери ни толтуруучу эмда буюруучу органлары ала кеслери депутатланы санындан сайлагъан толтуруучу комитет-ледиле.

Толтуруучу комитетле, джылгъа бир кереден аз болмай, аланы сайлагъан Советлени аллында, аны кибик урунуу коллективлени эмда адамланы джашагъан джерлеринде джыйылыуларыны аллында отчёт бередиле.

150 статья. Халкъ депутатланы төбенги Советлери ни толтуруучу комитетлери, аланы сайлагъан Советни аллындача, огъаргъы толтуруучу эмда буюруучу органы аллында да тюзюнлей отчёт бередиле.

VII. СЮД ТЮЗЛЮК, АРБИТРАЖ ЭМДА ПРОКУРОР КЪАРАУУЛЛУКЪ

20 б а ш ы

Сюд бла арбитраж

151 статья. СССР-де суд тюзлюкню сынгар суд баджарады.

СССР-де СССР-ни Баш Сюдю, союз республикалары Баш Судлери, автоном республикалары Баш Судлери, край, область, шахар судле, автоном областлары судлери, автоном округлары судлери, район (шахар) халкъ судле, аны кибик Сауттулу Кючледе аскер трибуналла ишлейдиле.

152 статья. СССР-де судле барысы судюле бла халкъ заседателлени сайлау джорукъда къураладыла.

Район (шахар) халкъ судлени халкъ судюлери бютеуден, тенг эмда тюзюнлей сайлау эркинликни тамалында районну (шахарны) гражданлары ташатын чёб атыб, беш джыл болджалгъа сайланадыла. Район (шахар) халкъ судлени халкъ заседателлери ишлеген не да джашагъан джерлеринде адамлары джыйылыуларында ачыкъ чёб атыу джорукъ бла эки джыл бла джарым болджалгъа сайланадыла.

Огъаргъы судлени халкъ депутатлары тыйыншлы Советлери беш джыл болджалгъа сайлайдыла.

Аскер трибуналлары судюлерин СССР-ни Баш Советини Президиуму беш джыл болджалгъа, халкъ заседателлени уа аскер къуллукъчулары джыйылыулары эки джыл бла джарым болджалгъа сайлайдыла.

Сюдюле бла заседателле сайлаучулары не да аланы сайлагъан органлары аллында джууаблыдыла, аланы

аллында отчёт бередиле эмда закон белгилеген джорукъда ызларына чакътырылыргъа боладыла.

153 статья. СССР-ни Баш Сюдю СССР-ни эм огъаргъы суд органыды эмда СССР-ни судлерини, аны кибик закон бла белгиленнген чеклени ичинде союз республикаланы судлерини суд ишлерине къараууллукъ этеди.

СССР-ни Баш Сюдюн, составында председатель, аны заместителлери, членлери эмда халкъ заседателле болуб, СССР-ни Баш Совети сайлайды. Къуллукълары бла байламлы СССР-ни Баш Сюдюю составына союз республикаланы Баш Сюдлерини председателлери киреди.

СССР-ни Баш Сюдюю къуралыу эмда ишлеу джоругъун СССР-ни Баш Сюдюю юсюнден Закон белгилейди.

154 статья. Граждан эмда терслеу ишлеге судлени барысында коллегиялы къаралады; биринчи инстанциялы судде — халкъ заседателле да къошулуб. Суд этилген кёзюуде халкъ заседателле судюге берилген бютеу эркинликле бла хайырланадыла.

155 статья. Судюле бла халкъ заседателле кишиге бойсунмайдыла, сынгар законнга сыйынадыла.

156 статья. СССР-де суд тюзлюк гражданланы закон бла судню аллында тенгликлерини болумунда бардырылады.

157 статья. Бютеу судледе ишлеге ачыкъ къаралады. Ишге судню джабыкъ кенгешлеринде сынгар закон бла белгиленнген болумлада къараргъа бериледи эркинлик, ол кёзюуледе бютеу суд этиу джорукъла сакъланадыла.

158 статья. Терсленнген адамны джакъланыр эркинтиги баджарылады.

159 статья. Суд этиу союз неда автоном республиканы, автоном областны, автоном округну неда ол джер-

де джашагъан халкъны асламыны тилинде бордырылады. Ишге къошулгъан адамла, сюд этиу баргъан тилни ангыламай эселе, алагъа ишни материаллары бла толу танышыргъа, ишге тылмачны юсю бла къошулургъа эмда сюдде ана тилинде сёлеширге эркинлик бериледи.

160 статья. Законнга кёре эмда сюдню кесаматы болмай, аманлыкъ этгенди деб, сынгар бир адамны да айыбларгъа, аны кибик терслик азаб салыргъа болмайды.

161 статья. Гражданла бла организациялагъа юристлик болушлукъ берир ючюн, адвокатланы коллегиялары ишлейдиле. Закон джорукъда кёргюзюлген бир-бир болумлада гражданлагъа юристлик болушлукъ хакъсыз этиледи.

Адвокатураны ишини къуралыуу бла джоругъун ССР-ни Союзу бла союз республикаланы закон джоругъу белгилейди.

162 статья. Граждан эмда терслеу ишлеге къаралгъан кёзюуде сюдню ишине къошулургъа джамагъат организацияла бла урунганланы коллективлерини келечилерине мадар бериледи.

163 статья. Предприятиелени, учрежденнеле бла организацияланы арасында мюлк джюрютюу бла байламлы дауланы кеслерини компетенцияларыны чегинде кърал арбитражны органлары баджарадыла.

Кърал арбитражны оргъанларыны къуралыуу эмда ишлеу джоругъу СССР-де кърал арбитражны юсюнден Закон бла белгиленеди.

2 1 б а ш ы

Прокуратура

164 статья Бютеу министерствола, кърал комитетле бла ведомствола, предприятиеле, учрежденнеле бла организацияла, халкъ депутатланы тѣбеннги Советлерини

толтуруучу эмда буюруучу органлары, колхозла, кооператив эмда башха джамагъат организацияла, оноучула, аны қибик гражданла законланы тюз эмда бирча толтурууларына эм огъаргъы къараууллукъну СССР-ни Баш прокурору бла анга бойсунган прокурорла этеди-ле.

165 статья. СССР-ни Баш прокурорун СССР-ни Баш Совети салады, ол аны аллында джууаблыды эмда анга отчёт береди. Баш Советни сессияларыны арасында уа — СССР-ни Баш Советини Президиумуну аллында, анга отчёт да береди.

166 статья. Союз республикалары, автоном республикалары, крайлары, областла бла автоном областлары прокурорларын СССР-ни Баш прокурору салады. Автоном округлары прокурорларын, район эмда шахар прокурорлары союз республикалары прокурорлары саладыла эмда СССР-ни Баш прокурору бегитеди.

167 статья. СССР-ни Баш прокурору бла бютеу тѣбенги прокурорлары эркинликлерини болджалы—беш джыл.

168 статья. Прокуратураны органлары, сынгар СССР-ни Баш Прокуроруна бойсуна, кеслерини эркинликлерин тѣбенги органлары не тюрлюсюне да бойсунмай баджарадыла.

СССР-де прокуратураны органларыны къуралыу эмда ишлеу джоругъу СССР-де прокуратураны юсюнден Закон бла белгиленеди.

VIII. СССР-ни ГЕРБИ, БАЙРАГЪЫ, ГИМНИ ЭМДА АРА ШАХАРЫ

169 статья. Совет Социалист Республикалары Союзуну Кърал герби, будай башланы эшилгенини арасында оракъ бла чёгючню сураты, кюн таякъланы джарыгъында тургъан джер джюзюне салыныб, союз республикалары тиллеринде: «Бютеу къралланы пролетарлары, бирлешигиз!» деген джазыуу бла къуралады. Гербни баш джанында — бешмюйюш джудуз.

170 статья. Совет Социалист Республикалары Союзуну Кърал байрагъы төртмюйюш кызыл къумачдан этиледи, аны баш мюйюшюнде, сабыны къатында, алтын оракъ бла чёгюнчю эмда аланы башында төгерегинде алтын чалыуу болгъан бешмюйюш кызыл джудузну суратлары салыныб. Байракъны кенглиги бла узунлугъуну келишиую — 1:2.

171 статья. Совет Социалист Республикалары Союзуну Кърал гимнин СССР-ни Баш Советини Президиуму бепитеди.

172 статья. Совет Социалист Республикалары Союзу ара шахары Москва шахарды.

IX. СССР-ни КОНСТИТУЦИЯСЫНЫ ДЖЮРЮЮУ БЛА АНЫ ТЮРЛЕНДИРИУНЮ ДЖОРУГЪУ

173 статья. СССР-ни Конституциясыны эм огъаргъы закон кючю барды. Кърал органланы бютеу законлары бла башха актлары СССР-ни Конституциясыны тамалында эмда анга келишдирилиб чыгъарыладыла.

174 статья. СССР-ни Конституциясын СССР-ни Баш Советини бегими бла болады тюрлендирирге, аны хар палатасында депутатланы бютеулей санындан эм азы бла юч этиб эки юлюшю къабыл этсе.

БАШЛАРЫ

I. СССР-НИ ДЖАМАГЪАТ КЪУРАЛЫШЫ БЛА ПОЛИТИКА-СЫНЫ ТАМАЛЛАРЫ

1 башы. Политика система	7
2 башы. Экономика система	9
3 башы. Социал ёсюм бла культура	12
4 башы. Тыш политика	14
5 башы. Социалист Ата джуртну къоруулау	15

II. КЪРАЛ ЭМДА ИНСАН

6 башы. СССР-де гражданлыкь. Гражданланы тенг эркинликлери	17
7 башы. СССР-ни граждандарыны баш праволары, эркинликлери эмда борчлары	19

III. СССР-НИ МИЛЛЕТ-КЪРАЛ КЪУРАЛУУ

8 башы. СССР союз къралды	27
9 башы. Союз Совет Социалист Республика	30
10 башы. Автоном Совет Социалист Республика	31
11 башы. Автоном область бла автоном округ	32

IV. ХАЛКЪ ДЕПУТАТЛАНЫ СОВЕТЛЕРИ ЭМДА АЛАНЫ САЙЛАУНУ ДЖОРУГЪУ

12 башы. Халкь депутатланы Советлерини ишини система-сы бла принципери	33
13 башы. Сайлау система	34
14 башы. Халкь депутат	36

V СССР-ДЕ КЪРАЛ ВЛАСТНЫ ЭМДА БАШЧЫЛЫКЪ ЭТИУ-НЮ БАШ ОРГАНЛАРЫ

15 башы. СССР-ни Баш Совети	38
16 башы. СССР-ни Министрлерини Совети	45

VI. СОЮЗ РЕСПУБЛИКАЛАДА КЪРАЛ ВЛАСТЬ БЛА БАШЧЫЛЫКЪ ЭТИУНЮ ОРГАНЛАРЫН КЪУРАУНУ ТАМАЛЛАРЫ

- 17 башы. Союз республикада кърал власть бла башчылыкъ этиуню баш органлары 50
- 18 башы. Автоном республикада кърал власть бла башчылыкъ этиуню баш органлары. 52
- 19 башы. Кърал власть бла башчылыкъ этиуню тебенги органлары . . . . . - 52

VII. СЮД ТЮЗЛЮК, АРБИТРАЖ ЭМДА ПРОКУРОР КЪАРАУУЛУКЪ

- 20 башы. Суд бла арбитраж 55
- 21 башы. Прокуратура 57

VIII. СССР-ни ГЕРБИ, БАЙРАГЪЫ, ГИМНИ ЭМДА АРА ШАХАРЫ 59

IX. СССР-ни КОНСТИТУЦИЯСЫНЫ ДЖЮРЮЮЮ ЭМДА АНЫ ТЮРЛЕНДИРИУНЮ ДЖОРУГЪУ 60

КОНСТИТУЦИЯ
(Основной Закон)
СОЮЗА СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

На карачаевском языке

Ответственные за выпуск:
Баучиев А. Д., Блимготов М. Х.

Сдано в набор 25-X-1977 г.
Подписано в печать 1-XII-1977.
Формат 84×108¹/₃₂. Бумага типографская № 1.
Физ. п. л. 2. Усл. п. л. 3,36. Учетно-изд. л. 2,33.
Тираж 2300 экз. Заказ № 4648.
Цена 5 коп.

Карачаево-Черкесское отделение
Ставропольского книжного издательства
г. Черкесск, пл. Кирова, Дом печати

Карачаево-Черкесская
областная типография
г. Черкесск
Первомайская, 47.

Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 окт. 1977 г. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства, 1977.

64 с.

34 С (Карач.)

К $\frac{11002}{\text{М 159(03)—77}}$ без объявл.